

Prezes Trybunału Konstytucyjnego

Andrzej Rzepliński

Wystąpienie na Zgromadzeniu Ogólnym Sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego 18 kwietnia 2015

Szanowni Państwo!

Bardzo dziękuję za zaproszenie na Zgromadzenie Ogólne Sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego. To dla mnie przyjemność i zaszczyt być Państwa gościem. Żałuję, że na tej ważnej uroczystości reprezentuję Trybunał Konstytucyjny po raz ostatni – pod koniec tego roku kończę kadencję w Trybunale.

Tak jak w moich poprzednich wystąpieniach na Zgromadzeniach Ogólnych Sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego skoncentruję się na podsumowaniu ubiegłorocznej współpracy sądownictwa administracyjnego z sądem konstytucyjnym. W ubiegłym roku podtrzymaliśmy tradycję naszej udanej i owocnej współpracy. Kontynuacja tej dobrej tradycji nabiera szczególnego znaczenia w czasach, kiedy publicznie kwestionuje się niezależność i odrębność władzy sądowniczej. Tylko dzięki współpracy jesteśmy w stanie skutecznie chronić ten fundament ustrojowy Rzeczypospolitej.

Do najistotniejszych narzędzi współpracy sądownictwa administracyjnego z sądem konstytucyjnym należy przedstawianie Trybunałowi pytań prawnych przez sądy administracyjne. W zeszłym roku sądy administracyjne nie przedstawiły Trybunałowi pytań prawnych, niemniej Trybunał wydał pięć wyroków w sprawach zainicjowanych wcześniej przez sądy administracyjne. Wyroki te dotyczyły ♦dopuszczalności amortyzacji wartości niematerialnych i prawnych w podatku dochodowym od osób prawnych¹, ♦ograniczenia kręgu osób, które mogą korzystać z rządowego programu wspierania niektórych osób pobierających świadczenia pielęgnacyjne², ♦gier hazardowych³ oraz ♦braku ograniczenia czasowego dla orzeczenia nieważności decyzji wydanej z rażącym naruszeniem prawa⁴. W dwóch wyrokach Trybunał stwierdził niekonstytucyjność co najmniej jednego z zakwestionowanych przepisów⁵. Warto też podkreślić, że dwa z pięciu wyroków wydanych w następstwie pytań prawnych sądów administracyjnych zapadły w pełnym składzie, co świadczy o dużej umiejętności sądów administracyjnych w doborze spraw szczególnie doniosłych konstytucyjnie.

¹ Wyrok TK z 10 lutego 2015 r., P 10/11.

² Wyrok TK z 10 marca 2015 r., P 38/12.

³ Wyrok TK z 11 marca 2015 r., P 4/14 i wyrok TK z 21 października 2015 r., P 32/12.

⁴ Wyrok TK z 12 maja 2015 r., P 46/13.

⁵ Wyrok TK z 10 lutego 2015 r., P 10/11 i wyrok TK z 12 maja 2015 r., P 46/13.

Teraz pokrótce przedstawię pięć zeszłorocznych wyroków Trybunału Konstytucyjnego wydanych w następstwie pytań prawnych sądów administracyjnych. Te wyroki dobrze ilustrują pozytywne dla systemu prawa skutki wynikające z dbałości sądownictwa administracyjnego o konstytucyjność naszego systemu prawa.

W wyroku z 10 lutego 2015 r., P 10/11, Trybunał Konstytucyjny rozstrzygnął problem przedstawiony przez Wojewódzki Sąd Administracyjny w Krakowie. Przepis prawa podatkowego pozbawił podatników podatku dochodowego od osób prawnych możliwości amortyzacji prawa użytkowania udziału w nieruchomości, wprowadzonego do ewidencji środków trwałych i wartości niematerialnych przed 1 stycznia 1999 r. Trybunał orzekł, że przepis zakwestionowany przez WSA był zakresowo niekonstytucyjny. Wbrew zasadzie ochrony interesów w toku ustawodawca nie wprowadził przepisu przejściowego, pozwalającego na kontynuowanie amortyzacji podatkowej prawa użytkowania udziału w nieruchomości, amortyzacji rozpoczętej przed 1 stycznia 2000 r.

Ważne zagadnienie postawił przed Trybunałem Wojewódzki Sąd Administracyjny w Poznaniu. Chodziło o dopuszczalność ograniczenia kręgu osób, które mogą skorzystać z rządowego programu wspierania niektórych osób pobierających świadczenie pielęgnacyjne do matek, ojców i opiekunów faktycznych dzieci niepełnosprawnych, niezależnie od ich sytuacji dochodowej i majątkowej. W wyroku z 10 marca 2015 r. w sprawie P 38/12, Trybunał potwierdził konstytucyjność takiego rozwiązania ze względu na to, że szczególna pomoc finansowa ze strony państwa miała w tym wypadku charakter wyjątkowy i incydentalny oraz była skierowana do podmiotów, którym Konstytucja zapewnia publiczną pomoc szczególną.

Fundamentalne znaczenie społeczne oraz ekonomiczne miała sprawa wniesiona przez Wojewódzki Sąd Administracyjny w Warszawie, rozstrzygnięta wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z 12 maja 2015 r. (P 46/13). Sąd ten domagał się stwierdzenia niekonstytucyjności nieograniczonej w czasie dopuszczalności orzeczenia nieważności decyzji wydanej z rażącym naruszeniem prawa lub bez podstawy prawnej. Trybunał miał zatem wyważyć zasadę praworządności, nakazującą usuwać z obrotu prawnego wadliwe decyzje administracyjne w relacji z zasadami pewności prawa oraz ochrony zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa, które z kolei nakazują zapewnienie trwałości decyzji administracyjnych. Trybunał orzekł, że zasada praworządności nie uzasadnia stwierdzenia nieważności decyzji administracyjnej, która przez kilkadziesiąt lat korzystała z domniemania zgodności z prawem oraz skutkowałą nabyciem prawa podmiotowego lub wykreowaniem ekspektatywy nabycia prawa podmiotowego przez jej adresatów. Trybunał podkreślił, że wykładnia przesłanki kodeksowej do wydania decyzji z rażącym naruszeniem prawa ukształtowała się w orzecznictwie długo po wydaniu decyzji w sprawie rozpatrywanej przez pytający sąd. Trybunał podzielił zatem wątpliwości warszawskiego WSA i uznał, że dopuszczalność stwierdzenia nieważności decyzji wydanej z rażącym naruszeniem prawa, gdy od wydania decyzji nastąpił znaczny upływ czasu, a decyzja była podstawą nabycia

prawa lub ekspektatywy, narusza konstytucyjne zasady pewności prawa oraz ochrony zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa.

Do najważniejszych zeszłorocznych wyroków Trybunału Konstytucyjnego zaliczają się dwa wyroki dotyczące przepisów ustawy o grach hazardowych, wydane w pełnym składzie, a zainicjowane m.in. pytaniami prawnymi sądów administracyjnych.

W pierwszym z tych wyroków, wydanym 11 marca 2015 r. w sprawie P 4/14, Trybunał rozstrzygnął pytania prawne przedstawione mu przez Naczelny Sąd Administracyjny oraz Sąd Rejonowy Gdańsk-Południe w Gdańsku. W tym wypadku Trybunał nie podzielił wątpliwości pytających sądów. Pierwszym problemem był brak notyfikacji tzw. przepisów technicznych, o których mowa w dyrektywie unijnej 98/34/WE. Trybunał przyjął, że uchybienie przez rząd obowiązkowi notyfikowania przepisów ustawy o grach hazardowych jako przepisów technicznych nie prowadzi do naruszenia konstytucyjnej zasady demokratycznego państwa prawnego ani konstytucyjnej zasady praworządności. Drugim ważnym zagadnieniem rozpatrywanym w tej sprawie było ograniczenie możliwości organizowania gier na automatach do kasyn gry. Trybunał uznał to ograniczenie za zgodne z konstytucyjną wolnością działalności gospodarczej ze względu na konieczność racjonalnej ochrony obywateli przed negatywnymi skutkami hazardu.

Drugi z zeszłorocznych pełnoskładowych wyroków Trybunału o ustawie o grach hazardowych zapadł dla rozstrzygnięcia pytania prawnego Wojewódzkiego Sąd Administracyjny w Gliwicach. Był to wyrok z 21 października 2015 r. w sprawie P 32/12. Trybunał orzekł, że przepisy ustawy o grach hazardowych w zakresie, w jakim zezwalają na wymierzenie kary osobie fizycznej skazanej uprzednio prawomocnym wyrokiem na karę grzywny za wykroczenie skarbowe urządzania gry na automacie bez koncesji pieniężnej za urządzanie gier na automatach poza kasynem gry, nie naruszają konstytucyjnej zasady proporcjonalnej reakcji państwa na naruszenie obowiązku wynikającego z przepisów prawa. Uzasadniając wyrok, Trybunał wyjaśnił, że odpowiedzialność karna oraz odpowiedzialność administracyjna za ten sam czyn jest karaniem za to samo, którego Konstytucja bezwzględnie zakazuje. Są to tylko odrębne skutki tego samego bezprawnego czynu. Gdy sankcja karna jest przede wszystkim odpłatą za naruszenie dobra prawnie chronionego (np. zdrowia, życia), opartą na zasadzie winy, to sankcja administracyjna ma przede wszystkim zapobiegać obiektywnemu naruszeniu obowiązku prawnego. Wobec tego ustawodawca może wprowadzić oba typy odpowiedzialności za ten sam czyn. Pod jednym jednak warunkiem. Ustawodawca ma stanowić prawo, które zda test proporcjonalnej reakcji państwa na naruszenie obowiązku wynikającego z przepisów prawa. Oznacza to, że obie sankcje ujęte łącznie muszą być konieczne do ich realizacji, służyć realizacji celu uzasadnionego wartościami konstytucyjnymi, pozostawać z nim w racjonalnym związku, tj. nie mogą być oczywiście nieadekwatne lub nieracjonalne albo niewspółmiernie dolegliwe.

Ważnym narzędziem współpracy konstytucyjnej i dialogu Trybunału Konstytucyjnego z Naczelnym Sądem Administracyjnym i wojewódzkimi sądami administracyjnymi jest wzajemne uwzględnianie orzecznictwa. Trybunał Konstytucyjny tradycyjnie wysoko ceni wyroki sądów administracyjnych. Nie sposób sobie wyobrazić, że pomijałby ich tezy w swoim orzecznictwie. Trybunał przyjmuje to rozumienie przepisów, które ukształtowały sądy administracyjne. Wyłącznie tytułem przykładu wskażę, że orzecznictwo sądów administracyjnych, zwłaszcza Naczelnego Sądu Administracyjnego, Trybunał wykorzystał do ustalenia znaczenia przesłanki „rażącego naruszenia prawa”, będącej podstawą stwierdzenia nieważności decyzji administracyjnej⁶. Judykaty sądów administracyjnych odegrały ważną rolę również w trybunalskim podejściu do zwrotu udziału w wywłaszczonej nieruchomości⁷.

Tak jak Trybunał Konstytucyjny uwzględnia orzecznictwo sądów administracyjnych, tak też sądy administracyjne korzystają z orzecznictwa trybunalskiego. Również tytułem przykładu wspomnę, że Naczelnego Sądu Administracyjnego w uchwale z 19 października 2015 r. w sprawie I OPS 1/15, ustalając treść konstytucyjnego prawa do sądu, obszernie odwołał się do orzecznictwa Trybunału, a w wyroku z 5 maja 2015 r. w sprawie II OSK 1604/13, uwzględnił orzecznictwo konstytucyjne o wolności budowlanej, zwłaszcza w kontekście ochrony praw osób trzecich.

Do udanych przykładów wzajemnego uwzględniania orzecznictwa przez sądownictwo administracyjne i sąd konstytucyjny zalicza się odwoływanie się przez Trybunał i sądy administracyjne do zasady *in dubio pro tributario*. Zarówno w swoim wcześniejszym⁸, jak i zeszłorocznym⁹ orzecznictwie Trybunał Konstytucyjny przypominał, że niejasnych regulacji podatkowych nie da się interpretować na niekorzyść podatnika. Dlatego jeżeli wieloznaczności przepisów podatkowych nie da się usunąć, należy opowiedzieć się za interpretacją uwzględniającą interes podmiotu obowiązującego do świadczeń podatkowych. Trybunał wiąże tę regułę wykładni prawa podatkowego z obowiązkiem ustawodawcy dochowania w wypadku prawa podatkowego nie tylko zwykłego, lecz także podwyższonego konstytucyjnego standardu poprawności legislacyjnej. Wspomniana reguła wykładni jest uznawana również przez sądy administracyjne i znajduje odzwierciedlenie w ich orzecznictwie¹⁰. Wspólne stanowisko Trybunału i sądów administracyjnych zwiększa skuteczność egzekwowania od ustawodawcy obowiązku zachowania konstytucyjnego standardu poprawności legislacyjnej w prawie podatkowym, choć oczywiście w tej mierze jest jeszcze bardzo dużo do zrobienia.

Za szczególnie udany przykład dialogu orzeczniczego Trybunału Konstytucyjnego z sądami administracyjnymi można niewątpliwie uznać rozstrzygnięcie problemu opodatkowania nieodpłatnych świadczeń pracodawcy na rzecz pracownika. Trybunał wypowiedział się w tej

⁶ Wyrok TK z 12 maja 2015 r., P 46/13.

⁷ Wyrok TK z 14 lipca 2015 r., SK 26/14.

⁸ Zob. np. wyrok TK z 29 lipca 2014 r., P 49/13.

⁹ Zob. np. postanowienie TK z 15 lipca 2015 r., SK 69/13.

¹⁰ Zob. np. wyroki NSA: z 31 marca 2015 r., II FSK 707/13; z 23 kwietnia 2015 r., I FSK 1558/13; z 19 maja 2015 r., I GSK 1588/14 i z 16 grudnia 2015 r., II FSK 2392/13.

kwestii w wyroku z 8 lipca 2014 r. w sprawie K 7/13. Już w zeszłym roku Naczelny Sąd Administracyjny z wyraźną aprobatą odniósł się zarówno do samego wyroku Trybunału, jak i jego uzasadnienia¹¹. Wspominałem o tym w moim wystąpieniu na zeszłorocznym Zgromadzeniu Ogólnym Sędziów NSA. W tym roku z przyjemnością i satysfakcją mogę o tym mówić ponownie, ponieważ sądy administracyjne chętnie i efektywnie korzystają z tego wyroku Trybunału, który – z tego, co mi wiadomo – pomaga w kształtowaniu się praktyki orzeczniczej dotyczącej opodatkowania nieodpłatnych świadczeń pracodawcy na rzecz pracownika¹².

Doniosłym zagadnieniem w dialogu sądownictwa administracyjnego z sądem konstytucyjnym jest stosowanie przepisów, które Trybunał uznał za niekonstytucyjne, ale odroczył termin utraty przez nie mocy obowiązującej. Każdorazowo zastosowanie tzw. klauzuli odraczającej przez Trybunał wymaga od niego wyważenia roli sądu konstytucyjnego jako strażnika zarówno spójności systemu prawa, jak i odpowiedniej ochrony wolności i praw człowieka i obywatela.

Trybunał co do zasady przyjmuje, że skoro w okresie odroczenia niekonstytucyjne już przepisy zachowują moc obowiązującą, to powinny być stosowane przez wszystkich ich adresatów, w tym przez sądy¹³. Jednocześnie Trybunał rozumie odmienną perspektywę sądów administracyjnych, wynikającą m.in. z tego, że orzekają one nie o obowiązaniu, ale o stosowaniu prawa w konkretnych sprawach.

Naczelny Sąd Administracyjny oraz wojewódzkie sądy administracyjne zasadniczo przyjmują, że zastosowanie przez Trybunał Konstytucyjny klauzuli odraczającej nie przesądza z góry tego, czy niekonstytucyjny przepis będzie stosowany w okresie odroczenia. Zdaniem sądów administracyjnych konieczne jest w tym wypadku każdorazowe rozważenie wielu czynników, w tym przyczyn odroczenia, rodzaju stwierdzonego przez Trybunał naruszenia, znaczenia przepisu dla prawidłowego funkcjonowania danej gałęzi prawa lub skutków dalszego stosowania bądź odmowy stosowania niekonstytucyjnego przepisu¹⁴.

Z satysfakcją mogę powiedzieć, że Naczelny Sąd Administracyjny i wojewódzkie sądy administracyjne – rozstrzygając, czy w okresie odroczenia zastosować niekonstytucyjny przepis – analizują argumentację Trybunału przemawiającą za dalszym stosowaniem niekonstytucyjnego przepisu i często uznają ją za przekonującą. Uwzględniają one ponadto wskazówki interpretacyjne zamieszczone przez Trybunał w uzasadnieniu wyroku. Tak dzieje się m.in. w wypadku orzecznictwa sądów administracyjnych w sprawach opodatkowania dochodów z tzw. nieujawnionych źródeł, w którym w pełni przyjęły zarówno uzasadnienie przez Trybunał odroczenia terminu utraty mocy obowiązującej przez niekonstytucyjne

¹¹ Zob. postanowienie NSA z 13 października 2014 r., II FPS 6/14.

¹² Zob. np. wyroki NSA: z 6 lutego 2015 r., II FSK 3501/14; z 21 kwietnia 2015 r., II FSK 792/13; z 23 kwietnia 2015 r., II FSK 1157/13 i z 2 czerwca 2015 r., II FSK 1126/13.

¹³ Zob. np. wyrok TK z 14 kwietnia 2015 r., P 45/12.

¹⁴ Wyrok NSA z 19 czerwca 2015 r., II FSK 800/15.

przepisy, jak i wskazówki Trybunału dotyczące ich stosowania¹⁵. Z kolei wtedy, gdy sądy administracyjne postanawiają odmówić zastosowania niekonstytucyjnego przepisu, mimo że nie przestał on jeszcze obowiązywać ze względu na zastosowanie przez Trybunał klauzuli odraczającej, obszernie uzasadniają one swoje stanowisko¹⁶.

W multicentrycznym systemie prawa dialog poszczególnych centrów orzeczniczych polega nie tylko na wzajemnym dostrzeganiu i honorowaniu orzecznictwa, lecz także na wzajemnym poszanowaniu kompetencji przez poszczególne centra orzecznicze. Także w tej sferze współpraca Trybunału Konstytucyjnego z sądownictwem administracyjnym, a zwłaszcza z Naczelnym Sądem Administracyjnym, układa się pomyślnie. Dobrze ilustrują to z jednej strony sposób korzystania przez sądy administracyjne z innych niż pytanie prawne środków rozstrzygania wątpliwości konstytucyjnych, a z drugiej – unikanie przez Trybunał Konstytucyjny orzekania o stosowaniu prawa.

Sądy administracyjne efektywnie i roztropnie korzystają z dostępnych im środków rozstrzygania wątpliwości konstytucyjnych. Pytania prawne przedstawiają Trybunałowi wyłącznie wtedy, gdy w inny sposób nie mogą tych wątpliwości rozwiązać, a pozostałe sprawy rozstrzygają samodzielnie. Odwołują się w tym względzie przede wszystkim do bezpośredniego stosowania Konstytucji, bardzo często łączącego się z bezpośrednim odwoływaniem się do orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego¹⁷, do techniki wykładni prawa w zgodzie z Konstytucją¹⁸ i do koncepcji tzw. oczywistej niekonstytucyjności¹⁹. Tej dużej dozie samodzielności sądów administracyjnych towarzyszy dbałość o poszanowanie kompetencji Trybunału Konstytucyjnego.

Ze względu na ograniczone ramy czasowe mojego wystąpienia odniosę się bliżej tylko do stosowania techniki wykładni prawa w zgodzie z Konstytucją przez Naczelnny Sąd Administracyjny. NSA podkreśla, że stosowanie tej techniki wykładni jest obowiązkiem sądów mającym zastosowanie szczególnie wtedy, gdy zastosowane przez sąd reguły wykładni nie pozwalają na jednoznaczne ustalenie treści danego przepisu bądź prowadzą do rozbieżności albo wtedy, gdy brak jest jednolitej i ustabilizowanej praktyki stosowania przepisu²⁰. NSA zaznacza przy tym, że stosowanie wykładni w zgodzie z Konstytucją ma swoje granice – nie może ona zmierzać do uzupełniania lub poprawiania prawodawcy²¹,

¹⁵ Zob. np. wyroki NSA: z 3 czerwca 2015 r., II FSK 205/15; z 18 czerwca 2015 r., II FSK 685/15; z 19 czerwca 2015 r., II FSK 800/15; z 30 września 2015 r., II FSK 2015/15 i wyrok WSA we Wrocławiu z 5 listopada 2015 r., I SA/Wr 1530/15, odwołujące się do wyroków TK z 18 lipca 2013 r., SK 18/09 i z 29 lipca 2014 r., P 49/13.

¹⁶ Zob. np. wyrok NSA z 19 maja 2015 r., II OSK 2720/14, w którym NSA odmówił zastosowania przepisów uznanych przez TK za niekonstytucyjne w wyroku z 1 lipca 2014 r., SK 6/12 (TK odroczył termin utraty przez nie mocy obowiązującej o 18 miesięcy od dnia ogłoszenia wyroku).

¹⁷ Zob. np. wyrok NSA z 20 listopada 2015 r., I OSK 1003/14.

¹⁸ Zob. np. wyrok NSA z 7 maja 2015 r., II GSK 740/14.

¹⁹ Zob. np. wyroki NSA z 21 stycznia 2015 r., II FSK 1764/14 i z 3 czerwca 2015 r., I FSK 383/14.

²⁰ Zob. np. uchwała NSA z 19 października 2015 r., I OPS 1/15.

²¹ Zob. np. wyrok NSA z 3 kwietnia 2015 r., II FSK 615/13.

prowadzić do zmiany jednoznacznej treści normy prawnej zawartej w danym przepisie²² ani do samodzielnego orzekania o konstytucyjności ustaw przez sądy²³. Takie podejście Naczelnego Sądu Administracyjnego racjonalne, prawidłowe i pomocne w procesie konstytucjonalizacji prawa, a jednocześnie szanujące kompetencje Trybunału Konstytucyjnego.

Tożsamo widzi to Naczelny Sąd Administracyjny. Jak czytamy w „Informacji o działalności sądów administracyjnych w 2015 roku”: „...przez odwoływanie się w orzecznictwie do zasady zaufania obywatela do państwa, zasady określoności przepisów prawnych, ochrony praw nabytych, prawa do sądu, zakazu naruszania zasady *lex retro non agit* czy też do wymogu urzeczywistniania prawa do rzetelnej i sprawiedliwej procedury – ma (...) nie mały udział w budowaniu i utrwalaniu zasady państwa prawa i wyprowadzonych z niej standardów państwa prawa. Naczelny Sąd Administracyjny inspirował (...) orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego przez zgłaszane do Trybunału przez Prezesa NSA wnioski abstrakcyjne i przedstawiane przez składy orzekające pytania prawne w sprawie konstytucyjności aktu prawnego.”

Trybunał Konstytucyjny działa powściągliwie, szanując kompetencje innych organów władzy publicznej, w tym sądów administracyjnych. We wspomnianym już przeze mnie wyroku z 11 marca 2015 r. w sprawie P 4/14, Trybunał ograniczył swoje orzeczenie do rozstrzygnięcia wątpliwości konstytucyjnych Naczelnego Sądu Administracyjnego i nie wypowiedział się na temat zgodności zakwestionowanych przepisów ustawy o grach hazardowych z prawem Unii Europejskiej. Jest to zadanie sądu rozstrzygającego daną sprawę, nie zaś sądu konstytucyjnego – dotyczy sfery stosowania, a nie obowiązywania prawa. Dlatego też sądy samodzielnie ustalają, czy zakwestionowany przepis ustawy należy uznać, w kontekście prawa europejskiego, za tzw. przepis techniczny i jakie to pociąga za sobą skutki²⁴.

Szanowni Państwo!

Jeszcze raz dziękuję za zaproszenie na moje ostatnie w roli Prezesa Trybunału Konstytucyjnego Zgromadzenie Ogólne Sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego. Dziękuję Państwu również za to, że w moich kolejnych wystąpieniach na tych uroczystych nie tylko dla sądów administracyjnych spotkaniach nie miałem problemu z odszukaniem przykładów dobrej i udanej współpracy sądownictwa administracyjnego z sądem konstytucyjnym. Miałem raczej problem odwrotny – które z licznych przykładów tej współpracy powołać, które z nich zasługują na szczególne uwzględnienie.

Serdecznie Państwu za to wszystko dziękuję i życzę pomyślności, ciekawych spraw oraz odwagi sędziowskiej, także w celu zapewnienia nadrzędności Konstytucji w praktyce stosowania prawa.

²² Zob. np. uchwała NSA z 19 października 2015 r., I OPS 1/15.

²³ Zob. np. wyrok NSA z 11 sierpnia 2015 r., II FSK 1676/13.

²⁴ Zob. np. wyroki NSA z 5 listopada 2015 r., II GSK 2050/15 i z 16 grudnia 2015 r., II GSK 132/14.